

Дигитална библиотека „Велики рат“ – развој и резултати

УДК 027.54(497.111):004.738.5

САЖЕТАК: Током рада на пројекту *Europeana collections 1914–1918*, стручни тим Народне библиотеке Србије је донео одлуку да се формира посебна, тематска дигитална библиотека, која ће садржати грађу насталу у периоду Првог светског рата, везану за Србију и српски народ. У раду је дат преглед тока и фаза рада на развоју портала и дигиталне библиотеке *Велики рат*. Захваљујући сервису *Google Analytics*, изведени су закључци и дати основни статистички подаци о коришћењу и корисницима ове дигиталне библиотеке.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дигитална библиотека, Велики рат, Први светски рат, Народна библиотека Србије, развој, корисници, статистика.

РАД ПРИМЉЕН: 15. април 2019.

РАД ПРИХВАЋЕН: 29. мај 2019.

Биљана Калезић

biljana.kalezic@nb.rs

*Народна библиотека Србије
Београд, Србија*

1. Увод

Поводом обележавања стогодишњице од почетка Првог светског рата, Међународна фондација *Europeana*¹ је 2012. године покренула неколико пројеката: *Europeana collections 1914–1918*², *Europeana 1914–1918*³ и *EFG1914*.⁴ Сви ови пројекти су имали заједнички циљ – да се дигитализују и јавно доступним учине публикације и објекти настали у периоду 1914–1918. године, као и грађа из каснијег периода која је тематски везана за Први светски рат (Калезић, 2014).

¹ *Europeana* (приступљено 27.03.2019.)

² *Europeana collections 1914–1918* (приступљено 27.03.2019.)

³ *Europeana 1914–1918* (приступљено 27.03.2019.)

⁴ *European Film Gateway 1914* (приступљено 27.03.2019.)

Идеја пројекта *Europeana collections 1914–1918* је да се из девет националних библиотека земаља које су на различитим странама учествовале у овом историјском конфликту, дигитализује грађа из њихових фондова и постане расположива онлајн. Библиотечка грађа из овог периода, до тог момента доступна за коришћење само у читаоницама поменутих библиотека, неретко је у веома лошем физичком стању с обзиром на старост и квалитет израде, па је њихова дигитализација значајно допринела физичком очувању и заштити овог осетљивог материјала. На овај начин је дигитализовано и за будућност сачувано преко 400.000 публикација којима је омогућен слободан приступ на сајту пројекта. Међу дванаест равноправних партнера у овом пројекту је и Народна библиотека Србије. Један од резултата њеног учешћа је портал *Велики рат*,⁵ чији највећи део чини дигитална библиотека. Према смерницама пројекта, у ову дигиталну библиотеку су ушли сви материјали који су настали у периоду Првог светског рата, а везани су за Краљевину Србију и српски народ. Рад на развоју портала је почео у новембру 2012. године, а прва верзија је инсталирана 5. јануара 2013. године. Јавна промоција је одржана на Дан Народне библиотеке Србије, 28. фебруара 2013. године.

2. Дигитална библиотека *Велики рат* – селекција грађе

Врсте грађе које су укључене у дигиталну библиотеку *Велики рат* дефинисане су пројектом *Europeana collections 1914–1918*: књиге, периодичне публикације, ратни дневници, музикалије, дечја литература, фотографије, постери, пропагандни материјали и све остало што се и иначе може наћи у фондовима националних библиотека и њихових дигиталних двојника. Међутим, селекција грађе која ће бити дигитализована и укључена у дигиталну библиотеку *Велики рат* је у великој мери била условљена специфичним положајем Краљевине Србије и српског народа у Првом светском рату.

Иначе неразвијена издавачка продукција у Србији с почетка 20. века, претрпела је додатни ударац због свеопште оскудице, када се Београд, у којем је штампано око 80% тадашњих издања, нашао на линији фронта више од годину дана. Међутим, окупација Србије 1915. године, повлачење војске и државног апарата преко Албаније у

---

⁵ *Велики рат* (приступљено 10.04.2019.)

Грчку и касније расипање избеглица широм Западне Европе и света довели су до отварања нових центара издавачке продукције српског народа. Основане су српске штампарије на Крфу и у Солуну, а посебно је активна штампарија српских војних инвалида у Бизерти у Тунису. У универзитетским центрима земаља Западне Европе (Француској, Великој Британији, Италији, Швајцарској) појављују се научна издања и школски листови на српском или домицилним језицима, док пројугословенска емиграција у Јужној и Северној Америци издаје велики број публикација посвећених рату и идејама уређења југословенског простора након рата. У исто време, у окупираној Србији аустроугарске и бугарске власти издају своје новине, објаве становништву итд. У Аустроугарској монархији издаван је велики број пропагандних брошура које су за циљ имале да учврсте лојалност словенског, а посебно српског становништва Монархији (Калезић, 2014).

Имајући све ове историјске околности у виду, за формирање и селекцију грађе за ову дигиталну библиотеку, било је неопходно формирати мултидисциплинарни тим, састављен од библиотекара, историчара, информатичара, професора и предавача историје. Циљеви који су поставили пред себе су да грађа буде што обухватнија, али и да се презентује на такав начин да претраживање и коришћење грађе, било да су у питању почетници или напреднији корисници дигиталних библиотека, буде једноставно. Свеобухватност грађе не би могла да се постигне да није било сарадње са установама и институцијама из земље и света које су дигитализацијом грађе из својих колекција значајно обогатиле ову дигиталну збирку. Неке од институција са којима је Народна библиотека Србије остварила сарадњу су: Архив Србије, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске, Војни музеј, Народна скупштина Републике Србије и бројне друге (Калезић, 2014). Поред поменуте грађе, у поседу Народне библиотеке Србије, у Одељењу посебних фондова, чува се велики број дневника, писама, фотографија и остале грађе која пружа увид у свакодневни живот окупираног становништва, као и војника на фронту, у болницама и заробљеништву. Укључивањем и ове грађе у дигиталну библиотеку *Велики рат*, испуњен је циљ који је пред себе поставио стручни тим пројекта – дати корисницима могућност увида и дубљег разумевања многобројних друштвених процеса у датом периоду, а који су значајно изменили слику Србије, Европе, па и света. У складу са тим, а узимајући у обзир потребе будућих корисника, одлучено је да се у дигиталну

библиотеку унесе и грађа важна за проучавање овог периода, а која је објављена и након Првог светског рата, до 1941. године.

3. Формирање колекције

Након обављеног посла на селекцији грађе, отпочео је рад на њеној дигитализацији. На тим пословима у почетку су радили запослени из Одељења за дигитализацију Народне библиотеке Србије. Како су обим посла и притисак да се дигитализација заврши у одређеном року расли, тако је постало јасно да је неопходна помоћ са стране. Недуго затим је потписан уговор са *Медијским архивом Ебарт*, који је као подизвођач наставио започету дигитализацију. Договорено је да резолуција скениране грађе буде 300 dpi. Уз грађу из фондова Народне библиотеке Србије, овде су скенирани и материјали партнерских установа које нису биле у могућности да саме изврше дигитализацију. Поједине установе које су биле у могућности да то ураде по смерницама које су добиле од Народне библиотеке Србије, доставиле су готове дигиталне копије. Рад на дигитализацији је трајао око 2 године. Данас, дигитална колекција *Великог рата* броји 9.698 докумената свих категорија грађе, на 96.473 странице.

За унос и приказ дигитализоване грађе изабрана је платформа отвореног приступа Omeka v. 1.5.3.⁶ Примењена шема за метаподатке је Dublin Core Extended.⁷ Уз сваку унету јединицу грађе стоји одговарајући опис, који је преко COBISS ID броја повезан са библиографским описом у локалној бази Народне библиотеке Србије. Метаподаци су у систем делом преузети аутоматски, а делом су ручно уношени. Предност оваквог начина рада је у томе што су аутоматски преузети описи и подаци већ прошли библиографску контролу, чиме је смањена могућност нетачних и непроверених информација. Грађа која је на основу сарадње са другим институцијама унета у дигиталну библиотеку је такође описана у складу са важећим стандардима (Калезић и Михаиловић, 2014). Посао на уношењу грађе која се састоји од великог броја везаних дигиталних објеката, као што су књиге или периодичне публикације, олакшан је инсталацијом Dropbox апликације. Наиме, техничке могућности инсталиране верзије Oмеке нису дозвољавале истовремени унос више дигитализованих страница, већ се морала

⁶ Omeka v. 1.5.3 (приступљено 23.05.2019.)

⁷ Dublin Core Extended (приступљено 23.05.2019.)

уносити свака засебно. Dropbox је омогућио да се у Omeku унесе читава фасцикла са свим дигитализованим страницама једног документа.

Шема метаподатака је посебно развијена за периодичне публикације. Основни опис за појединачни наслов је преузет из система CO-BISS, али за опис појединачних бројева периодике требало је унети додатне податке. Уз наслов појединачних бројева унет је и датум, а попуњавањем додатних поља у шеми метаподатака омогућена је детаљнија идентификација и повезивање са основним описом за читав наслов, па су попуњена и следећа поља: *Description* – у које су унете година и број, *Date* – где је унет датум и поље *Is part of* са линком који води ка опису целокупног наслова, тј. колекције.

С обзиром на то да апликација за календар није могла да буде инсталирана, а са циљем да се каснија претрага додатно растерети, искоришћене су Omeka *Tag* ознаке за месец и годину издања, које имају следећу структуру: римским бројем је уношена ознака за месец, а арапским за годину. Уз помоћ ових ознака постало је могуће да се уз опис појединачног наслова формира део *Доступна грађа*, о чему ће касније бити речи.

Метаподаци за картографску грађу су додатно обогачени (Glišović and Gardašević, 2015). У жељи да се превазиђе језичка баријера и корисницима пруже додатне информације о дигитализованим мапама, донета је одлука да се у пољу под називом *Spatial Coverage* унесе URI.⁸ У овом случају, као URI је искоришћен линк ка једној од географских база података под називом GeoNames.⁹ Кликом на линк добијају се географски подаци о локацији, нпр. подаци о становништву, региону, географским координатама, различитим верзијама имена и сл. Због различитих ограничења, у претрази картографске грађе није могуће искористити све верзије имена географских локација из базе GeoNames, али за већину топонима је у пољу *Alternative Title* унет облик на енглеском језику и на тај начин олакшана претрага корисницима који се не користе српским језиком (Glišović and Gardašević, 2015).

У време када је писана документација за пројекат, крајем 2012. године, техничке могућности програма Omeka нису дозвољавале претрагу преко комплетног текста документа. Свесни ове мањкавости, стручни тим се потрудио да на поменуте начине унеколико надокнади овај недостатак.

---

⁸ URI – Uniform Resource Identifier

⁹ GeoNames (приступљено 10.04.2019.)

4. Претраживање и приказ резултата

Сва грађа у дигиталној библиотеци *Велики рат* је разврстана у колекције ради лакшег сналажења и прегледнијег приказивања података. Приликом формирања колекција примењени су и формални и садржински принцип. Формални је пратио основну поделу грађе према њиховој врсти, а садржински се показао као нужан. Тако је грађа подељена на следеће колекције: књиге, периодика, рукописна грађа, плакати, слике, картографска грађа и разно. Међутим, чланови стручног тима су, на основу својих искустава у раду са другим дигиталним библиотекама, али и кроз истраживања историјске грађе, сматрали да би било корисно направити потколекције, јер би колекције биле теже претраживе у случају да је формални принцип расподеле грађе остао и једини. Тако, на пример, у колекцији *Књижевност*, *Правни прописи*, *Велики рат Србије*, *Библиотека Напред*. Ово је урађено са намером да се на једном месту групишу сродне публикације и корисницима омогући лакше сналажење и упоредна анализа поједних наслова.

На насловном екрану се налази поље за основну претрагу по кључној речи. Такође, корисници могу самостално да се крећу кроз појединачне колекције. Уз појединачне наслове периодичних публикација, на десној страни екрана се налази део *Доступна грађа*, где се преко наведених година и месеци директно може приступити грађи из одговарајућег периода.

Међутим, захваљујући могућностима напредне претраге, корисници могу значајно сузити критеријуме за претрагу, практично по свим елементима описа једног дигитализованог објекта, као што су, на пример: година издања, аутор, врста грађе итд. Даље сужавање претраге може да се изврши захваљујући филтерима за колекције или поменутих *Tag* ознака. За претраживање помоћу *Tag* ознаке треба водити рачуна о формату упита који мора да се поклапа са структуром ових ознака, па тако, приликом претраживања, ознака месеца мора бити унета римским бројем, година арапским, а одвајају се зарезом нпр. II, 1915.

На постављени упит, добија се страница са погоцима који одговарају постављеним параметрима за претрагу са малом сликом и насловом са годином издања. Кликом на било који од ова два, отвара се страница са детаљним описом тражене публикације и умањеним приказом прве стране дигитализоване грађе. Кликом на слику отвара се дигитални

објекат и, у зависности од врсте грађе, омогућено је даље листање преко стрелица, али и прескакање на жељену страну. Грађу је могуће зумирати, а десни клик омогућава да се страница сачува као слика на рачунару корисника. Општим условима за коришћење грађе¹⁰ су дефинисани начини њене употребе.

5. Додатни садржаји

Од самих почетака рада на овом пројекту, постојао је план да *Велики рат* буде коришћен као помоћно средство у школама. На идеју да се уз дигиталну библиотеку формира и одељак *За наставу*, дошло се захваљујући појединим члановима стручног тима који су имали вишегодишње искуство у просвети. Кроз овај сегмент наставницима и ученицима је омогућено да на једном месту пронађу и као наставно средство користе материјале везане за Први светски рат. Наставници ту могу да пронађу педагошке савете, образовне стандарде за крај основношколског образовања из области историје, препоручену грађу по темама и саме припреме за часове са линковима ка грађи на порталима *Велики рат* и *Europeana*. Иако је тематски уско везана за Први светски рат, ова дигитална библиотека може да, поред очигледне примене у настави историје, има своју примену и у настави српског језика и књижевности, верској настави, ликовном образовању, али и другим предметима (Ковачевић и др., 2016).

Да би се овај сегмент портала *Велики рат* додатно промовисао осмишљен је семинар „Дигиталне библиотеке посвећене Првом светском рату као наставна средства“. Семинар је акредитован од стране Завода за унапређивање образовања и васпитања и одржан је у пет наврата током 2014. и 2015. године. Полазници семинара су били махом наставници и професори историје из основних и средњих школа. Током семинара су упознати са колекцијама и могућностима претраживања најзначајнијих дигиталних библиотека посвећених Првом светском рату, са посебним освртом на *Велики рат*, као и начинима да се ови садржаји приближе ученицима и код њих подстакну истраживачки дух.

Виртуелне изложбе су још један сегмент којим се грађа из дигиталне библиотеке презентује корисницима и пружа могућност упознавања са догађајима, темама и личностима које су на свој начин обележиле овај

---

¹⁰ Општи услови за коришћење грађе (приступљено 27.03.2019.)

период. Актуелна изложба на порталу је *Црњански у рату*, која је уједно и једина за сада.

На почетној страни се налази и рубрика *На данашњи дан*, у којој се аутоматски и насумично приказује грађа означена одговарајућим датумом.

Међу додатним садржајима се издваја интерактивна мапа преко које корисници могу да, помоћу геовизуелизације на мапи света, пронађу место издања одређене грађе за време и непосредно по окончању рата. Интерактивна мапа је израђена на Google платформи. Одабиром региона или града, долази се до директног линка ка публикацији, а употребом филтера за годину издања, врсту грађе и језик публикације, претраживање преко мапе је могуће додатно ограничити (Калезић и Михаиловић, 2014).

6. Резултати

После нешто више од шест година постојања и рада дигиталне библиотеке *Велики рат*, захваљујући алату *Google Analytics*¹¹ могуће је извршити анализу статистичких података о корисницима и коришћењу и оствареним резултатима. *Google Analytics* омогућава праћење броја корисника, њихову географску локацију, дужину трајања појединачне посете, број страница које су корисници прегледали приликом једне посете и разне друге параметре.

Тако је од промоције Великог рата до 31.12.2018. године укупан остварени број посета износио 102.550. Укупан број појединачних корисника је 58.588, а од тог броја је 17,7% сталних корисника. Током овог периода прегледано је укупно 2.081.557 страница, тј. нешто више од 20 страница по посети. Просечно трајање једне посете је око 6 минута. У табели 1 је дат преглед ових података по годинама, почев од 28.2.2013. до краја 2018. године.

У прва три месеца текуће године 2.238 корисника (од тога 17,9% сталних) су остварили 3.332 појединачне посете и прегледали 58.763 стране, уз просечну дужину трајања посете од 5.16 минута.

По географској локацији корисника, као што је и очекивано, највећи број их је из Србије и земаља региона, али међу првих 10 земаља по

---

¹¹ *Google Analytics* је бесплатан сервис компаније Google који служи за статистичка праћења посета веб-сајту (приступљено 10.04.2019.)

Година	Број корисника	Број остварених посета	Број посећених страница (по посети)	Просечно трајање посете (у минутима)
2013	7.169	14.571	295.229	6,01
2014	11.797	24.465	657.023	8,09
2015	10.792	18.222	348.851	5,37
2016	10.338	15.605	274.453	5,07
2017	7.635	12.921	222.684	5,04
2018	10.854	16.766	283.317	4,46

Табела 1. Подаци о коришћењу дигиталне библиотеке *Велики рат*

броју корисника, по подацима Google Analytics, налазе се и земље које су у Првом светском рату биле главне учеснице, на обе стране.

Остали демографски подаци које је могуће анализирати су пол и старост корисника. Од укупног броја корисника 54,15% их је мушког пола, а 45,85% женског. Што се старости тиче, највећи број, њих 33,5%, припада групи која има између 25 и 34 године, а следе их корисници старости између 18 и 24 године – 27,5%. Удео корисника старости од 35 до 44 године је 15,5%, од 45 до 54 је 12,5%, а оних од 55 до 64 и оних преко 65 године старости је по 5,5%.

Google Analytics прати и податке о уређајима коришћеним за приступ *Великом рату*. Највећи број посета је обављен са стоних рачунара, тј. око 75% свих посета, са мобилног телефона око 22% и тек око 3% посетилаца користи таблет.

Подаци о коришћењу грађе, у периоду 28.3.2013. – 31.3.2019, по Google Analytics, показују да је највише посета имала монографија *Ратни албум 1914–1918*, Андре Поповића, објављена 1926. године са 10.087 појединачних посета. Следе је прва и четрнаеста књига колекције „*Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца*“ са 8.651, односно 4.779 посета. Ова колекција, издавана од 1924. до 1937. године, у којој су објављена документа Врховне команде Краљевине Србије, представља непроцењив извор за сваког ко се бави проучавањем периода Првог светског рата, па стога не изненађује посећеност појединачних књига.

Слика 1. Географска локација корисника (28.3.2013. – 31.3.2019.)

Међу посећенијим страницама је и албум са сличицама – *Светски рат у сликама : 1914–1918 : Млечна чоколада Шонда* из тридесетих година прошлог века који бележи 4.165 посета. Од периодичних публикација најпосећеније је пето годиште часописа *Жена* из 1918. – 3.661 посета. Разгледница из Француске *Serbie : la revanche ou la mort* има 3.071 посету, а разгледница са описом „Поднаредник Момчило Гаврић од 10 година, којему су родитеље убили аустријски војници, излази на рапорт са својим другом пред официра“ – 2.987.

Монографска публикација *Трагични дани Београда*, аутора Јована Миодраговића из 1915. године, је најпосећенија публикација објављена током ратног периода са 2.953 посете.

7. Закључак

Анализирани подаци о корисницима и коришћењу портала *Велики рат* показују да је ова дигитална библиотека, са просечним бројем месечних посета од око 900, веома вредан и значајан извор за проучавање периода Првог светског рата. Старосна структура корисника показује да све више њих даје предност лако доступним и претраживим дигиталним изворима информација у односу на оне традиционалне. Све ово указује на потребу да стручни тим настави и даље одговорно да ради на развоју и промоцији портала *Велики рат*. Иако је основни пројекат завршен, рад на унапређивању и обогаћивању се наставља, како континуираним додавањем скениране грађе, тако и одржавањем предавања на којима,

Земља	Број корисника	Број остварених посета	Број посећених страница (по посети)	Просечно трајање посете (у минутима)
Србија	41.524	79.551	21,36	6,12
БиХ	3.017	4.075	21,08	6,32
САД	1.552	1.954	8,16	2,20
Црна Гора	1.103	1.752	21,43	6,33
Хрватска	1.059	2.135	24,78	10,03
Немачка	903	1.179	13,62	3,39
Бугарска	888	1.158	19,64	4,40
Француска	724	866	9,68	2,58
Велика Британија	707	819	8,75	2,35
Македонија	704	1068	18,94	5,34

Табела 2. Преглед броја корисника по географској локацији и подаци о коришћењу дигиталне библиотеке *Велики рат* (28.2.2013 – 31.3.2019.) – првих 10 места

у сусрету са корисницима, постојећим и новим, тим долази до важних сазнања и идеја за будућност портала.

Литература

- Glišović, Jelena and Stanislava Gardašević. “Cartographic Collection of National Library of Serbia throughout History until the Digital Present”. *e-Perimetron* Vol. 10, no. 2 (2015): 73–86. Преузето 01.04.2019, http://www.e-perimetron.org/Vol_10_2/Glisovic_Gardasevic.pdf
- Калезић, Немања. “Дигитална библиотека ‘Велики рат’“. Српске студије”. Vol. 5 (2014): 389–391.
- Калезић, Немања и Наташа Михаиловић. “Народна библиотека Србије, Интерактивни портал Велики рат”. Нови Сад: Заједница матичних библиотека Србије, Градска библиотека, 2014, 147–150.
- Ковачевић, Огњен, Наташа Михаиловић и Катарина Стаменић-Станојевић. *Приручник за примену дигитализованих историјских извора у настави*. Београд: Народна библиотека Србије, 2016.